

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.582.12:63

Є. О. Олійник

РИНОК ПРАЦІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА РОБОЧОЮ СИЛОЮ

***Анотація.** У статті розкрито вплив ринку аграрної праці, як прояв вираженої галузевої структури, на оцінку ступеня співвідношення між виробничим попитом та пропозицією робочої сили за її кількісно-якісною ознакою в сільськогосподарському виробництві.*

***Ключові слова:** робоча сила, ринок праці, зайнятість, сільське населення, аграрне виробництво.*

***Summary.** The article shows the influence of agrarian labor market as a manifestation of severe industry structure, to assess the degree of correlation between manufacturing demand and supply of labor for its quantitative and qualitative characteristics in agricultural production.*

***Key words:** labor, labor market, employment, rural population, agricultural production.*

Постановка проблеми. На сьогодні сільське господарство є однією із провідних галузей народногосподарського комплексу країни у забезпеченні продуктами харчування постійного зростання потреб населення. Водночас — це сировинна база і для легкої та харчової промисловості. У таких умовах сільськогосподарське виробництво потребує достатнього кількісного забезпечення робочої сили, а специфічність галузей виробництва (рослинництво, тваринництво, переробні промисли), які залежать від біологічних і природних чинників, та розвиток техніко-технологічного прогресу в аграрному виробництві ставить певні вимоги й до якісного її складу.

Кількісно-якісна складова робочої сили аграрного виробництва виступає своєрідним капіталом, і якщо він сформований завдяки освітньо-професійному рівню, відповідності кваліфікаційних знань і містить фізичні та інтелектуальні здібності, то є підставою для його накопичення та розвитку з можливістю віддачі у виді доходу. Специфічністю віддачі робочої сили є те, що вона може бути використана у певному місці та визначена за часом. Одночасно з цим характерно низький рівень зайнятості працею в аграрному виробництві залишається однією із найскладніших проблем, і як наслідок — нівелюються відтворювальні життєві функції робочої сили сільськогосподарських підприємств із сукупною вартісною її втраченою на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми праці, робочої сили, трудових ресурсів у різних аспектах їх вирішення були під пильною

увагою багатьох вчених. Серед них як фундатори класичної політекономії А. Сміт, Р. Кантільон, К. Маркс, так і видатні сучасні вітчизняні науковці: О. Амосов, І. Брюховецький, О. Бугуцький, З. Варналій, В. Дієсперов, О. Крисальний, П. Макаренко, М. Малік, Л. Мельник, П. Саблук, І. Свиноус, В. Трегубчук, С. Трубич, В. Юрчишин, К. Якуба та багато інших.

Віддаючи належне теорії і практиці використання трудових ресурсів у різних формах аграрного господарювання, залишилась низка питань, які недостатньо вивчені. Зокрема заслуговує на увагу використання робочої сили, яка формується під впливом аграрного ринку праці, та її потребою за фазами виробничого процесу в сільському господарстві.

Метою статті є виявлення напряму формування ринком праці мобільного резерву робочої сили як компромісний пошук рішень між розв'язанням соціальних проблем сільської зайнятості і необхідністю реалізації вимог ефективності функціонування аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динамізм ринкових економічних відносин виступає спонукальним чинником виникнення плеяди ринків товарів і послуг, капіталу, праці, цінних паперів та ін., серед яких найсуттєвішим і найдинамічнішим є ринок праці — забезпечення попиту і пропозиції робочої сили з її відтворенням та використання праці в процесі виробничої діяльності суб'єктами господарювання. Крім того, необхідно зауважити, що слово «ринок» в сучасному його розумінні втілює в собі поняття «ринкова еконо-

© Є. О. Олійник, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Олійник Є. О. Ринок праці у забезпеченні аграрного виробництва робочою силою / Є. О. Олійник // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — № 1 (33). — С. 87–91.

References (APA):

Oleynik, E. (2016). Rynok pratsi u zabezpechenni aharnoho vyrobnytstva robochoiu syloiu [Labor market in ensuring agricultural production labor force]. *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (33), 87–91 (in Ukr.).

міка», і відповідно до цього можна інтерпретувати ринок праці як «сфера праці, організована на ринковій основі».

За своєю суттю, ринок праці — це похідна із відображення існуючого рівня суспільного розвитку країни з наявними в ній економічними, соціальними та виробничими відносинами. Така органічна єдність тенденцій і причинно-наслідкових зв'язків суспільного виробництва в ринковій системі не виокремлює ринок праці від економічних процесів і явищ, а являє складову усєї системи національного господарства як складну економічну категорію кількісно-якісної інтеграції продуктивних сил суспільства і соціально-економічних відносин відповідно до законів товарного виробництва.

Сучасний ринок праці наведений системою суспільно-виробничих відношень, соціальних норм і інститутів з дотримання прав і свободи людини вільно формувати, здійснювати цінний обмін та використання робочої сили на основі її попиту і пропозиції.

Створення життєздатного ресурсу в суспільстві потребує постійного попиту і використання робочої сили в межах визначеного часу, що являє собою взаємозв'язок товарно-грошових відносин на ринку праці, як і будь-якого ринку — сукупність економічних відносин з обміном товару на гроші (або товару на товар) в умовах конкуренції. А наявність таких компонентів, як суб'єкти і об'єкти ринку, законодавчі норми, зайнятість і соціальна гарантія, ринковий механізм та ринкова інфраструктура у їх взаємозв'язку — достатня умова для функціонування ринку праці в сучасних умовах (рис. 1).

У сукупності всі компоненти ринку праці забезпечують збалансованість попиту і пропозиції робочої сили, тобто реалізацію прав людини на працю з вільним вибором виду діяльності та визначеним соціальним захистом. Це дає можливість більш точного визначення трудового потенціалу суспільства не тільки економічними чинниками (участь чи не участь у суспільно корисній праці), але й потребами самої людини, її пріоритетами у сфері трудової діяльності з можливостями їх реалізації. А також дозволяє більш точно прогнозувати обсяг і структуру трудового потенціалу в багатокладній економіці. І як результат — надається змога відтворення диференційованого підходу до вибору пріоритетних напрямів у розробці соціальних програм з визначенням джерел їх фінансування та шляхів втілення розроблених заходів.

Разом з тим ринкові умови господарювання в Україні не розв'язують проблем у соціально-трудомих відносинах, а породжують нові, віддзеркалюючи всі її негаразди на сучасному ринку праці. Основні з них — це значне розшарування робочої сили за рівнем доходів, зростання безробіття за сферами діяльності. Нині саме сфери діяльності з їх вартісним визначенням ціни робочої сили і виступають негативним імпульсом у її розшаруванні — перенасичення однієї галузі і «знекровлення» іншої, породжуючи дисбаланс між попитом і пропозицією на робочу силу. Крім того, найбільша концентрація людського ресурсу припадає на міста (в Україні близько 70 % проти 60 % світового показника), як найбільш привабливого середовища з отримання гідної оплати праці та соціально-побутового аспекту населення, що породжує складне завдання перед галузями господарюван-

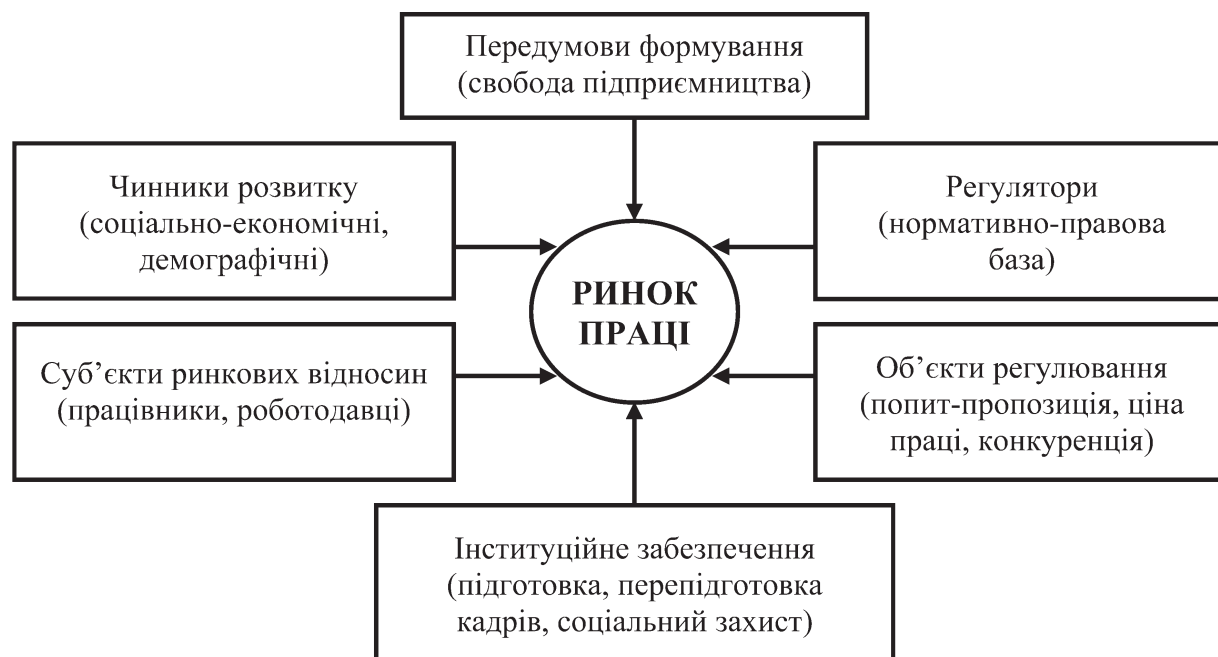

Рис. 1. Структура ринку праці (розробка автора за [1, с. 39])

ня і особливо для сільського господарства, ставлячи під загрозу продовольчу безпеку держави.

На відміну від інших галузей національної економіки для аграрного її сектору притаманні певні особливості ведення господарської діяльності, які зводяться більш до залежності від соціально-економічних укладів у сільському господарстві та природного чинника. Основні з них — це функціонування різних організаційно-правових форм господарювання з їх трансформацією, перепони у поглибленні спеціалізації сільськогосподарської праці, негативні процеси демографічних змін на селі, неналежний стан соціальної інфраструктури сільських територій, переміщення факторів виробництва з господарств суспільного сектору в господарства населення та залежність результатів господарювання від природних чинників з характерною їх сезонною і просторовою розосередженістю сільськогосподарського виробництва. Це накладає більш проблемний характер із залучення і використання трудових ресурсів.

Саме така специфічність сільськогосподарського виробництва і зумовлює безпосередній вплив на місткість ринку аграрної праці, за якого сталим попитом користуються працівники основних його галузей: рослинництво, тваринництво, переробні промисли. Але спричинюючись міжсезонними великими коливаннями, найбільш «вразливою» є галузь рослинництва із надлишком робочої сили в зимовий період та дефіцитом у весняно-осінніх роботах, на відміну від галузі тваринництва та переробних промислів, в яких простежується рівномірність зайнятості працівників аграрного виробництва.

Нерівномірність сільськогосподарського виробництва через його сезонність у різних товаровиробників неоднакова, що породжує різноманітність умов зайнятості працівників. Різниться вона і в межах окремих груп трудових ресурсів в залежності від галузевих видів виробництв [2, с. 8], характеризуючись показником економічної ефективності — прибутком, що утворюється за

рахунок повного використання всіх виробничих ресурсів, і головним чином — робочої сили з її підприємницькими здібностями.

Багатоукладність національної економіки, скорочення та структурна зміна сільськогосподарського виробництва, скорочення робочих місць призвели не тільки до розбалансованості робочих місць, а й зниження рівня інтенсивності праці, неефективності використання робочої сили. Так, у господарствах одночасно має місце надлишок робочої сили і дефіцит висококваліфікованої праці [3, с. 27]. Внаслідок чого постає питання раціонального використання робочої сили із забезпеченням оптимальної зайнятості, подолання трудомісткості праці та пропорційного її розподілу за галузями виробництва при досягненні нею найвищого рівня продуктивності.

Трудомісткість праці пояснюється складністю аграрного виробництва в тісному його переплетінні з природо-біологічними чинниками — людина не може повністю впливати на залежність ритму виробництва, об'єктами якого є живі організми і біологічні процеси, від ритму природи. Це накладає певний відбиток на забезпечення робочої сили, породжуючи неповну її зайнятість впродовж року з нестабільним рівнем оплати праці.

Оскільки невпинність дій біологічних законів спонукають до перерв у сільськогосподарському виробництві, то внаслідок цього виникають і технологічні паузи в трудовому процесі. Крім того, виробництво кожного наступного продукту передбачає обов'язкового використання минулої праці (незавершене виробництво). Це спонукає визначати індекси як всієї праці, так і сезонної (відношення кількості відпрацьованого часу за сезон (місяць) до кількості календарного часу за цей період), на що повинен бути зорієнтований попит ринку аграрної праці з вирішення однієї з найактуальніших проблем сільськогосподарського виробництва — оптимального забезпечення робочою силою виробничих циклів товаровиробника (табл. 1).

Таблиця 1

Послідовність і тривалість циклів сільськогосподарського виробництва (розробка автора)

Основні виробничі цикли за галузями	Індекс	Попередній цикл	Наступний цикл	Тривалість циклу, $(n_{0 \rightarrow i})$
Рослинництво:				
— весняно-польові роботи	<i>a</i>	<i>e</i>	<i>b</i>	n_1
— догляд за посівами	<i>b</i>	<i>a</i>	<i>c</i>	n_2
— збір врожаю	<i>c</i>	<i>b</i>	<i>d</i>	n_3
— осінньо-польові роботи	<i>d</i>	<i>c</i>	<i>e</i>	n_4
— посів озимих культур (збільшення «+», зменшення «-» посівних площ)	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>a</i>	$n_{5\pm}$

Основні виробничі цикли за галузями	Індекс	Попередній цикл	Наступний цикл	Тривалість циклу, $(n_{0 \rightarrow i})$
Тваринництво: — догляд за продуктивними тваринами — годівля тварин — збільшення (+), зменшення (-) продуктивного поголів'я тварин	f	j	h	n_6
	h	f	j	n_7
	j	$h+f$	f	$n_{8\pm}$
Переробні підприємства і промисли: — заготівля с/г продукції — переробка с/г продукції (збільшення «+», зменшення «-» отриманої продукції)	k	c	r	n_9
	r	$k+c+j$	$h+k$	$n_{10\pm}$

Такий узагальнений підхід, на нашу думку, надасть можливість товаровиробнику через встановлення витрат часу індексного i -го циклу з його корегуванням за кожним видом виробництва та врахуванням змін структури посівних площ ($e \rightarrow n_1 + n_2 + \dots \pm n_5$), поголів'я тварин ($j \rightarrow n_6 + n_7 \pm n_8$), переробки отриманої готової сільськогосподарської продукції ($r \rightarrow n_9 \pm n_{10}$), визначити необхідний кількісний склад в залученні працівників. І як наслідок — забезпечення найбільш повної їх зайнятості за відповідними періодами та доцільне поєднання галузей виробництва з різним робочим часом, що уможливило розвиток мереж промислових і переробних промислів.

У цьому зв'язку актуальним є пошук «...оптимальних форм кількісно-якісного поєднання робочої сили та її пропозиції на основі гармонізації економічних відносин між усіма суб'єктами регіонального відтворювального процесу» [4], адже тільки з урахуванням інтересів власника і робочої сили регулювальні чинники попиту-пропозиції набувають перспективного напрямку свого розвитку в аграрному виробництві. Це, звичайно, потребує розробку самостійного (господарського) реалізаційного механізму в цілях вирішення ситуаційних взаємовідносин щодо зміни рівня пропозиції робочої сили з територіальним її переміщенням. Де основою економічного регулювання ринку аграрної праці має бути реальна вартість робочої сили і ефективна зайнятість населення, що в умовах ринкового господарювання активізує вивільнення надлишкової робочої сили, формує мобільний її резерв та легалізує приховане безробіття.

Провідна в цьому роль повинна належати стимуляційним державним важелям управління з їх спрямованістю на скорочення безробіття і розробку цінової політики та диференціацію заробітної плати. Державне регулювання має бути спрямовано на збалансованість структурного переплетіння продуктивних сил і характеру виробничих відносин, демографічної ситуації і

складової соціального захисту населення та економічного стану галузі.

Державне втручання у функціонування ринку аграрної праці повинно зводитись до створення конкурентного середовища на основі розвитку багатокладності і стимулювання аграрного бізнесу, подолання диспаритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію з метою підвищення платоспроможності населення, активізації служб зайнятості із цілеспрямованого перепрофілювання кадрів та розробки і впровадження досконалого законодавства з його дієвими програмами щодо зайнятості сільського населення відповідно ринковим умовам господарювання.

Держава, як один із учасників ринку аграрної праці, повинна проявити зацікавленість до попиту на робочу силу з наданням широких можливостей до її використання, стимулюючи тим самим аграрний бізнес. А саме — сприяти розвитку агроінтеграції виробництва, створенню різних форм аграрного господарювання і агропромислової кооперації з переробки сільськогосподарської продукції. Комплексний багатопротилежний розвиток сільських регіонів буде спонукати виникнення нових робочих місць стане одним із факторів підвищення життєвого рівня сільського населення та піднесення на вищий рівень ефективності аграрного виробництва.

Висновки. Організований ринок аграрної праці, який регулює зайнятість і рівень оплати, передбачає реалізацію економічної волі суб'єктів господарювання під контролем держави в рамках законодавчої системи, спрямованої на економічний розвиток при збереженні суспільного порядку, захисту прав працівників і роботодавців, підпорядкованих пріоритету реалізації цінності людини як кінцевої мети.

У перспективі формування ринкового попиту і пропозиції на робочу силу матиме різнобічні тенденції. З одного боку, попит збільшуватиме зростання продуктивності виробництва кожного виду продукції за рахунок його інтенсифікації, що

вимагатиме додаткових трудових витрат, а з другого — на збільшення попиту на робочу силу впливатиме загальне скорочення сільського населення з причини депопуляції та потреби розвитку інших галузей виробництва та інфраструктури. Протилежну тенденцію матиме раціоналізація виробничої аграрної сфери, підвищення механізації робіт та скорочення потреби в робочій силі, прискорення приватизаційних процесів землі та майна, становлення і розвиток аграрного бізнесу та інтенсифікація використання праці в ньому.

Література

1. Калина А. В. Економіка праці : [навч. посіб.] / А. В. Калина. — К. : МАУП, 2004. — 272 с.
2. Лукінов І. Продуктивні сили села — основа його відродження і прогресу / І. Лукінов, Л. Шепотько // Економіка України. — 2003. — № 3. — С. 3–13.

3. Заяць Т. А. Продуктивність людських ресурсів України та регіональні можливості її забезпечення / Т. А. Заяць // Україна: аспекти праці. — 2004. — № 3. — С. 25–29.

4. Інформаційне агентство УНІАН «Безробіття в Україні» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.works.tarefer.ru>.

References

1. Kalyna, A. (2004). *Ekonomika pratsi* [Labor economics]. Kyiv: MAUP (in Ukr.).
2. Lukinov, I., & Shepot'ko L. (2003). Produktivni syly sela osnova yoho vidrozhennia i prohresu [Productive forces of the village the basis of its revival and progress], *Ekonomika Ukrainy*, 3, 3–13 (in Ukr.).
3. Zaiats', T. (2004). Produktivnist' liuds'kykh resursiv Ukrainy ta rehional'ni mozhlyvosti ii zabezpechennia [Productivity human resources of Ukraine and regional opportunities to provide], *Ukraina: aspekty pratsi*, 3, 25–29 (in Ukr.).
4. *Unemployment in Ukraine. Information Agency UNIAN*. (2011). Retrieved from <http://www.works.tarefer.uk> (in Ukr.).